

עורכים: ד"ר הראל חורב, ד"ר מירה צורף כרך 3, מהדורה מיוחדת 1018, 25 ביוני 2013

המאבק על הנילוס – האחים המוסלמים ואתיופיה

פרופ' חגי ארליך

אתיופיה – ארץ במנהיגותם של נוצרים – עושה בימים אלו מעשה וסוכרת את הנילוס הכחול לאחר מאות שנות דיבורי סרק, חשדות ואיומים הדדיים. הנילוס הכחול זורם בקניון ענק ולאורך כאלף קילומטרים באתיופיה, ומספק כארבע חמישיות מהמים המחיים את מצרים. ואולם לארצם מוכת אסונות הבצורת והיובש טרם לקחו האתיופים אלא זעיר פה זעיר שם. עסוקים במחלוקות פנים, ושבוים במסורות של פיגור טכנולוגי הם הותירו את ה'אבאי' – אבי הנהרות, להוליך את מימיו רוויי הטין אל ארץ היאור. עליך לחפור כשישה מטרים לעומק אדמת הדלתא של מצרים על מנת לחשוף שכבת אדמה שאיננה "יבוא" מאתיופיה. כך היה מעולמים, וכך חוזקו הדברים במאה העשרים. "הסכם" עליו הכריזו הבריטים ב-1929, ושאותו מחזרו המצרים והסודאנים ב-1959, קבע כי כל מימי הנהר שייכים למצרים ולסודאן, מאחר שיש להן "זכויות היסטוריות" בלעדיות עליו. אולם במרחב הפרוץ למעשה של הסדרי חלוקת מי נהרות קיים גם עיקרון אחר – "חלוקה צודקת" (equitable share). אתיופיה ועימה מדינות נוספות באגן הנילוס העלו טיעון זה במסגרת דיפלומטית שנוסדה כדי לדון בסוגיה ב-1999. אולם עד כה לא הסכימו המצרים להיפרד מטיעונם כי מימי הנהר – להם ורק להם המה.

בשנת 2007, היא שנת אלפיים לפי הלוח האתיופי, הכריז ראש ממשלת אתיופיה, מלס זנאווי, על תוכנית 'סכר המילניום'. מצרים טענה שזהו צעד חד-צדדי והפעילה מנופים בינלאומיים למניעת מימון המיזם. אלא שאתיופיה נמצאת בתנופת פיתוח והסכר – שבינתיים שונה שמו ל"סכר הרנסאנס" – הולך ונבנה בעבודה איטלקית, חלקו במימון עצמי, ובהשתתפות סינית. באוגוסט 2012 הלך מלס זנאווי לעולמו, אלא שגם עם הסתלקות "האטאטורק של אתיופיה" לא נבלמה התנופה, והמיזם עבר את נקודת האל-חזור. בימים אלה אף מוטה אפיק הנילוס הכחול על מנת לאפשר את המשך הבנייה ובתוך כך גם מסיט את ההיסטוריה של אתיופיה ומצרים למסלול חדש.

כיצד תגיב אפוא מצרים? האם העובדה שאיש האחים המוסלמים הוא נשיאה, משמעותה כי פנינו לעימות אסלאמי-נוצרי? מצרים מוכת המשברים ושסועת החברה, מאוחדת בימים אלו

בחרדותיה. האפשרות כי 'הנהר הנצחי' יעבור לשליטתם של אחרים קשה למצרים כשאל. טיעוני האתיופים והבטחותיהם כי כולם, לרבות המצרים, ירוויחו מהמיזם, אינם מרגיעים אותם. סכר הרנסאנס, בניגוד לסכר אסואן, נבנה במקום הנכון. הוא ממוקם לא הרחק מהמקום שבו הבריטים רצו לבנות בראשית המאה העשרים את סכר-העל של אגן הנילוס. מיקומו של מאגר המים הראשי בגבהים של אתיופיה יאפשר הפקת חשמל זול לרווחתן של כל מדינות האזור. בהתחשב בנתוני הקניון העמוק וגובה הסכר, תהיה התאיידות המים האגורים מינימאלית, שלא כמו באגם נאצר, שנוצר עם הקמת סכר אסואן, בו מתאיידת קרוב לשישית מכמות המים. לצורכי השקיית תוכל אתיופיה להסתפק בעודפים שיווצרו מכך ומצרים מצדה לא תפסיד מים, ואף תרוויח חשמל זול.

אלא שמשמעות הדברים היא שבני מצרים יאלצו להתרגל לכך שעל עורק חייהם יושבים אחרים - בני ארץ נוצרית שיש לה היסטוריה מסובכת ורבת פנים עם מצרים. בהכללה רבתי ניתן לחלק כיום את הציבור המצרי לשלושה גושים. לגוש הליבראלי, הלאומי המצרי, יש חשבון ארוך עם אתיופיה, חלקו רווי כעס (שעליו לא נרחיב בשורות קצרות אלה), וחלקו פתוח ליחסי שכנות. גם לגוש הצבאי-ביטחוני-ממסדי של המערכת המצרית מטעני עבר בהקשרה של אתיופיה, רובם ספוגי תערובת של עלבון והתנשאות. רלוונטי יותר ברגע היסטורי זה הוא האגף האסלאמי. מהם מושגיו שלו ביחס לארצו של הנילוס הכחול?

למוסלמים מורשת עתיקה ומשמעותית באשר לאתיופיה. הם שבים וחוזרים אליה כל אימת שאתיופיה עולה על סדר יומם, גם ובמיוחד עתה. הארץ הנוצרית הייתה "מקרה החוץ" הראשון של האסלאם, עוד בראשית ימי בשורתו של מוחמד. אתיופיה הייתה יעד ההגירה (ההגירה) הראשונה, שיצאה לדרך כשבע שנים לפני ההגירה הגדולה ממכה למדינה. לחצרו של הקיסר הנוצרי נמלטו ראשוני המוסלמים מאימת הערבים הפגאנים של מכה. הם מצאו אצלו לא רק מקלט אלא גם משענת להמשך דרכו של הנביא לגאולה ולניצחון. אשר על כן ציווה מוחמד את אומת המאמינים לדורותיה: "הניחו לאתיופים כל עוד מניחים הם לכם". אם ישתכנע הנשיא מורסי, ואם ישתכנעו בני מצרים, כי סכר הרנסאנס "מניח להם", וכי בדברי האתיופים אין בו חבלה בחייה של מצרים, הנה מצויה להם בדברי הנביא עצמו ברכת דרך להמשך דו-קיום ושיתוף פעולה עם אתיופיה.

אלא שאותה פרשת בראשית של "ההגירה הראשונה" הותירה באסלאם גם מסר הפוך. המלך הנוצרי האתיופי, כך נטען, חברו של הנביא, התאסלם בעצמו. משהודח עקב כך על ידי העילית הנוצרית הייתה אתיופיה לסמל של תבוסה אסלאמית, לארץ שהלוחמניים שבאסלאמיסטים רואים בה אויב עליון. אם ייווכחו מורסי וחבריו כי האתיופים "אינם מניחים להם", הנה כי אז מצויה להם הצדקה אסלאמית למלחמת חורמה. הכל כתוב והרשות נתונה.

פרופ' חגי ארליך מאוניברסיטת תל-אביב הוא מחבר הספר: Egypt, Ethiopia, and the Nile, Boulder 2002. ספרו האחרון: "ברית ושבר – ישראל ואתיופיה בימי הילה-סלאסה" ראה אור בהוצאת מרכז דיין, אוני' ת"א 2013.